

کتابخانه جامع
جامع العلوم
معاونت پژوهش
مرکز جهانی علوم اسلامی

فهرست ۱۳۸۵

فهرست

پایان نامه

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۶۱۵

تاریخ ثبت:

کارشناسی ارشد

مدرسه علمیه مرعشیه

مرکز جهانی علوم اسلامی

گرایش:

فقه و اصول

موضوع:

گستره عقلا نیت در پرتو ومیانیت

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین آقای فهیمی

محقق:

سید محمد علی موسوی

تاریخ: سال ۱۳۸۰

بسمه تعالی

پایان نامه

«کارشناسی ارشد»

گستره عقلانیت در پرتو حیانت

تقدیم به:

چشمه سار ذلال عقلانیت و اندیشه‌های ناب و حیانت،
داناترین و مظلوم‌ترین انسان روی زمین، امام علی بن ابی
طالب (ع)؛ که گفتار و کردارش آمیزه‌ای از وحی و عقل بود.
این واسطه فیض و هدیه بی بدیل در افق انسانیت تا ابد
پرتوافشانی خواهد کرد.

تقدیر و سپاس:

سپاس بی کران بر ایزدمنان که از نور ویژه خود، موجود ویژه‌اش را برگزیده. پروردگاری که عشق و عقل را در جان انسانها عجین ساخت، که از آندو گلهای سبز و عطر آگین پرستش تراویدند و بالنده شدند.

درود بر عقل اول، حقیقت محمدی و علوی، که اشعه‌های طلایی رنگ و حیات بخش را از عالم جبروت بر دنیای ملکوت و ناسوت پاشیدند بگونه‌ای که این نور تا اعماق تاریک‌ترین موجود نفوذ کرد.

تقدیر نارسا از معلمین انسانها، انبیاء و اولیاء، که گفتار و کردارشان آمیزه‌ای از پرستش و هدایت بودند سپاس ویژه از حوزه‌های علمیه، بستر هدایت و خلاقیت و دین داران خردمند، و مریبان دردمند، که هر تار موی سپید آنها، چراغیست بر تاریکیها.

تشکر فراوان از نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، که بنیانش بر دین و عقل استوار است، و بنیانگذار فقید و ممتازش امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری دام ظلّه الوارف که تداوم بخش راه نور است.

پیش‌گفتار

«قال الامام علی (ع):»

العقول أئمة الأفكار، و الأفكار أئمة القلوب و القلوب أئمة الحواس، و الحواس أئمة الأعضاء
الامام علی (ع) العقول أئمة الأفكار و الافکار أئمة القلوب و القلوب أئمة الحواس
و الحواس أئمة الاعضاء (۱)»

«خردها پیشوایان اندیشه‌ها‌یند، و اندیشه‌ها پیشوایان دلها هستند دلها پیشوایان
احساس، و احساسها پیشوایان اندامها بدن هستند.»

بی تردید، یکی از والاترین و ممتازترین نیروی درونی انسان عقل است. به گونه‌ای که
درونمایه و جوهر اصلی هر فرد را خردش تشکیل می‌دهد. هماهنگ‌کننده نیروهای
درونی و بیرونی بشر نیز همین عقل است. از این رو پیشوایی عقل در حساس‌ترین مرتبه
نیروهای انسان جا می‌گیرد. عقل نقش دو سویه دارد، که نسبت به خداوند، فرمانبردار

محض است، و نسبت به سایر نیروها نقش امامت و فرماندهی را ایفا می‌کند.

در اندیشه اسلامی، عقل پهنای گسترده و ژرف دارد؛ هم استراتژی تعیین می‌کند، هم راهکار ارائه می‌دهد و به دنبالش راهبردهای مشخص در تمامی عرصه‌ها را خود بدوش می‌کشد. بهمین جهت هیچ بدیل و جایگزین برای وی نمی‌توان یافت. تشخیص هست و نیست، باید و نباید، حق و باطل و حرکت و سکون تنها از خردورزی می‌تراود و بالندگی میابد، به دست آوردن ملکهٔ اجتهاد که هدف اصلی دزسهای حوزه است، زیر سایهٔ عقل میسر می‌گردد شناخت زمان، تأمین سعادت و مقابله با چالش‌های فراروی هدف تنها با خردمداری انجام می‌پذیرد. از این رو ضرورت دارد. «گستردهٔ عقلانیت در پرتو و حیانت» یا دقت و همه‌جانبه‌نگری شفاف گردد.

از ماهیت عقل در پرتو اشعه‌های زرین روایات، لایه‌های متعدد بر داشته شده است که هر یک به سهم خود زاویه‌ای از عقل را بازگو می‌کند. عوامل کاهش و افزایش عقل، حقیقت سیال خود را بخوبی توضیح می‌دهد. گسستگی یا پیوستگی خرد با انسان، بر پایه احادیث به فراخور این رساله نمود روشنی پیدا کرده است، از تفاوت عقل انسانها، (بویژه زن و مرد) سخن مستدل رانده می‌شود. ویژه گیهای خردمند در گسترهٔ اندیشهٔ حوزه گفتار، قلمرو کردار و مطالب اساسی دیگر، در این قسمت ترسیم شده است؛ یکی دیگر از موضوعات مهم مورد بحث نسبت وحی و عقل است. در این میان از داده‌های وحیانی و یافته‌های عقلانی مقایسهٔ کاملی صورت گرفته است، از میان نظریات، (همراه با نقد و

بررسی) آنچه از روایات برداشت گردیده با نقد و بررسی ارائه شده است نقطه زیر بنایی، وسیله کشف ملاک و ملازمه عقل نسبت به شریعت با شواهد تفسیر گردیده است. در پایان نمونه‌های کار آیی عقل و استنباط حکم شرعی با آن انجام پذیرفته است، پس از آن عدم کار آیی عقل، بلحاظ فقر ذاتی و ناتوانی در داخل شریعت بوضوح تبیین گردیده است.

در این نوشتار که نخستین گام در بسط مفهومی احادیث به این شکل است، ضروری‌ترین مباحث بر اساس نیازاند روز ذوق و اطلاعات شخصی انتخاب و تحلیل شده است. از تکرار و خروج از موضوع بجد پرهیز شده است کوشش شده است که محتوا با قالب روان، رسا، همراه با ژرف‌نگری و کوتاه ارائه شود، ولی با این همه بدور از کاستی و سستی نخواهد بود، زیرا نخستین قدم در نوشتار به این سبک است که به ساخت قلم بدستان و نویسنده گان ارائه می‌شود.

کمبود کتابخانه باز، نداشتن فرصت کافی برای اندیشه، عدم بازبینی‌های مکرر و عوامل دیگر عرصه را برای پویایی، اتقان و کیفیت برتر این رساله تنگ‌تر ساخت و بهمین اندازه اکتفا گردید.

مقایسه عقل در اندیشه اسلام و غرب از بخشهای مورد نظر بود که با کمبود منابع از یکسو و نداشتن فرصت از سوی دیگر مواجه گردید، باشد تا نخبگان بدان پردازند.

در پایان از مساعدت تمامی دوستان بویژه استاد راهنما جناب آقای فهیمی، تشکر و

قدر دانی می‌نمایم و پاداش بزرگ همراه با عزت برای آنان از خداوند بلند مرتبه، که منشأ

عزت و قدرت است، امید دارم خداوند حکیم، مولا و سرور ما آقای امام زمان (عج) از ما راضی باشد و این ناچیز را قبول فرمایند.

ربی زدنی علماً و عملاً و توفيقاً و ألحقنی بالصالحین.

حوزه علمیه قم

سید محمد علی موسوی

۱۳۸۰ / ۸ / ۱۷

فهرست مطالب

پیش‌گفتار ۶

فصل اول

کلیات ۲۷

گفتار: نخست ۲۷

ضرورت خود‌گرایی در میان انسانها ۲۷

۱- خرد همدم فرد ۲۸

۲- عقل انتخاب‌کننده سازمان‌مورد نظر ۳۰

۳- تشخیص خرد از مدعیان عقلانیت ۳۱

تخریب محیط زیست ۳۲

گفتار دوم: ۳۵

هدف از طرح بحث عقلانیت: ۳۵

۱- نزول قرآن برای تعقل است ۳۵

۲- هدف از تبیین عقل دستیابی بهتر به محتوای وحی است ۳۶

۳- بسط و گسترش مفاهیم دینی ۳۶

۴- طهارت و شفافیت قلبی ۳۶

۳۸	گفتار سوم:
۳۸	اثر گذاری عقل بر دین:
۳۹	میزان اثر پذیری عقل از وحی:
۴۰	الف - آموزش همه جانبه:
۴۱	۱ - خواندن آیات:
۴۱	۲ - یاد دادن کتاب و حکمت:
۴۲	۳ - ارائه منابع:
۴۴	ب - پرورش همه جانبه:
۴۵	۱ - برانگیختن عقل:
۴۶	۲ - بالندگی عقل:
۴۷	۳ - رفع و دفع موانع:
۴۹	گفتار: چهارم:
۴۹	بیست نوع ادراک انسان:
۴۹	۱ - مفاهیم ادراکهای بشر:
۵۱	۲ - عقل در لغت:
۵۳	۳ - معنی عقل در قرآن:

- ۴ - معنی عقل در فلسفه ۵۴
- ۵ - عقل در روانشناسی ۵۵
- ۶ - عقل در اخلاق ۵۶
- ۷ - عقل در عرفان ۵۶
- گفتار پنجم: ۵۹
- جایگاه عقل در مراتب ابزار معرفت شناسی: ۵۹
- ۱ - قوهٔ احساس: ۵۹
- ۲ - قوهٔ تخیل: ۶۰
- ۳ - قوهٔ تعقل: ۶۱
- برتری خرد بر حس: ۶۱
- ۴ - قوهٔ وهم: ۶۲
- ۵ - قوهٔ کشف: ۶۳
- ۶ - نفی اصالت العقل ۶۴
- گفتار ششم: ۶۶
- عدم کفایت عقل برای هدایت بشر ۶۶
- محدودیت ابزارهای حسی و عقلی ۶۷
- ۱ - علوم تجربی: ۶۷

- ۲ - علوم تخیلی: ۶۸
- ۳ - علوم عقلی: ۶۸
- ۴ - علوم عرفانی: ۶۹
- ۵ - نیاز ضروری بشر به وحی ۶۹

فصل دوم

- ماهیت عقل ۷۴
- گفتار اول: ۷۴
- ویژگی های عقل ۷۴
- ۱ - بعد ادراکی عقل ۷۴
- ۲ - بعد وساطت عقل میان آفریده و آفریدگار ۷۶
- ۳ - بعد عبودیت عقل ۷۸
- ۴ - بعد مصلحیت و بنیانی عقل ۷۹
- ۵ - بعد میانه روی عقل ۸۱
- ۶ - بعد ابزار جنگی بودن عقل ۸۲
- ۷ - بعد امر و نهی عقل ۸۳
- ۸ - بعد دور اندیشی عقل ۸۴
- مقایسه و نتیجه: ۸۵

۸۷	گفتار دوم:
۸۷	واژه‌های مقابل عقل
۸۷	۱ - حُمو - عقل:
۸۸	۲ - جهل - عقل:
۸۹	۳ - جنود عقل - و جهل:
۹۰	۴ - شیطنت و عقل:
۹۲	۵ - ارزش عقل:
۹۳	۶ - ابزار بودن عقل:
۹۵	گفتار سوم:
۹۵	انواع عقل
۹۶	۱ - عقل طبیعی و اکتسابی
۹۷	۲ - عقل جزئی و کلی
۹۷	۳ - تکیه‌های عقل جزئی
۹۹	۴ - انواع عقل کلی
۱۰۰	۵ - ویژگی‌های عقل کلی
۱۰۰	۱ - زیربنای جهان هستی:
۱۰۰	۲ - وسیله استخراج حکمت:

- ۳- ابزار نیل به سعادت: ۱۰۱
- ۴- اصلاح کننده خرابیها: ۱۰۱
- ۵- همه چیز به عقل نیازمند است: ۱۰۱
- ۶- عقل عقل: ۱۰۲
- ۶- عقل نظری و عملی: ۱۰۲
- ۲- عقل عملی: ۱۰۳
- گفتار چهارم: ۱۰۵
- عواملی نابود کننده عقل ۱۰۵
- ۱- آروزی دراز و شوخی بیجا: ۱۰۵
- ۲- آلودگی نفسانی ۱۰۸
- ۳- فقر و شرب خمر ۱۰۸
- ۴- خود بینی و دنیا گرایی ۱۱۰
- ۵- مستی ها ۱۱۱
- ۶- قبیله گرایی و عادت های غلط دینی ۱۱۲
- گفتار پنجم: ۱۱۴
- عوامل که عقل را افزایش می دهد: ۱۱۴
- ۱- شناسایی، پیروی و درخواست از خداوند ۱۱۴

- ۱۱۶ ۲- توفیق و اندیشه ورزی
- ۱۱۷ ۳- دانش و تجربه
- ۱۱۹ ۴- یاد خدا
- ۱۲۰ گفتار ششم:
- ۱۲۰ فرآیند عقل
- ۱۲۰ ۱- دینداری و موأدب بودن:
- ۱۲۱ ۲- سخاوت و شرم:
- ۱۲۱ ۳- پایداری:
- ۱۲۲ ۴- خاموشی:
- ۱۲۳ ۵- راستگویی:
- ۱۲۳ ۶- کار اساسی:
- ۱۲۴ ۷- دنیا ستیزی:
- ۱۲۵ ۸- مدارا با مردم:
- ۱۲۵ ۹- هم نشینی بانیکان:
- ۱۲۶ ۱۰- همراهی با حق:

فصل سوم

- ۱۲۸ پیوند خرد با انسان،

- گفتار نخست: ۱۲۸
- نقش زیر بنای عقل در نهاد بشر ۱۲۸
- ۱- مزده خداوند به خردمندان: ۱۲۹
- ۲- خرد و پایه و امتیاز انسانیت ۱۳۰
- ۳- عقل رهبر درونی و بیرونی ۱۳۱
- ۴- خرد عامل نجات ۱۳۴
- ۵- خرد عامل پیوند و دوستی: ۱۳۴
- گفتار دوم: ۱۳۷
- عقل انسانها بطور طبیعی یکسان است ۱۳۷
- ۱- دو دلیل بر این مدعا ۱۳۷
- ۲- عدم تفاوت عقل زن و مرد ۱۳۸
- ۳- ادوار خرد در انسان: ۱۳۹
- گفتار سوم: ۱۴۲
- ویژگیهای خردمند ۱۴۲
- الف- گستره اندیشه خردمند ۱۴۲
- ۱- زمان شناسی: ۱۴۲
- ۲- مدیریت زمان: ۱۴۳

۳- مردم‌شناسی: ۱۴۵

۴- دور اندیشی: ۱۴۶

۵- خود رأی نیست: ۱۴۷

۶- اندیشمند است: ۱۴۸

۷- جایگاه خود را می‌شناسد: ۱۴۹

۸- خردمند طالب کمال است: ۱۵۰

۹- دارای خردمند: ۱۵۰

گفتار چهارم: ۱۵۲

ب- حوزه گفتاری خردمند ۱۵۲

۱- زبان خردمند: ۱۵۲

۲- آنچه در توان ندارد وعده نمی‌دهد ۱۵۳

۳- نوشتار خردمند ۱۵۴

۴- اسرار خردمند ۱۵۵

۵- کردارش مصدق گفتارش هست ۱۵۵

۶- شیوه یاد دادن و یاد گرفتن ۱۵۶

۷- خردمند به اندازه خرد مردم سخن می‌گوید ۱۵۷

- گفتار پنجم ۱۵۸
- ج - قلمرو کرداری خردمند ۱۵۸
- ۱- کار را با دانش متناسب با آن انجام می دهد ۱۵۸
- ۲- بهترین کار تولیدی را عاقل بیرون می دهد ۱۵۹
- ۳- کوشش خود را در جایش می نهد ۱۵۹
- ۴- خردمند به کارش تکیه می کند ۱۶۰
- ۵- دوبار از یک ناحیه آسیب نمی بیند ۱۶۱
- ۶- خردمند فرمانبردار خویش است ۱۶۱
- ۷- لغزش خردمند ۱۶۲
- ۸- دولت خردمند مردمی است ۱۶۳
- ۹- هر چیز را در جای خودش می نهد ۱۶۳
- گفتار ششم: ۱۶۵
- ارتباط عاقل بادنیا، خدا، خود و مردم ۱۶۵
- ۱- بی رغبتی به دنیا ۱۶۵
- ۲- ترک گناه ۱۶۶
- ۳- برخورد عاقل و جاهل ۱۶۷
- ۴- هم نشینی با دانشمندان و نیکان ۱۶۷

- ۱۶۸ ۵- انس با همنوع
- ۱۶۸ ۶- دشمنی خردمند
- ۱۶۹ ۷- نزدیکی بخداوند
- ۱۷۰ ۸- پرستش و کرنش عاقل نزد خداوند

فصل چهارم

- ۱۷۲ نسبت داده‌های وحی با یافته‌های عقل
- ۱۷۲ گفتار: نخست
- ۱۷۲ نسبت‌های هفتگانه وحی و عقل
- ۱۷۳ ۱- تضاد وحی و عقل
- ۱۷۴ نقد و بررسی
- ۱۷۵ ۲- عقل در عرض وحی
- ۱۷۶ نقد و بررسی
- ۱۷۶ ۳- عقل در طول وحی بعنوان ابزار صرف
- ۱۷۷ نقد و بررسی
- ۱۷۷ ۴- عقل در طول وحی و مستقل در حکم
- ۱۷۸ نقد و بررسی
- ۱۷۹ گفتار دوم